

Kolonitidens lange røtter og den samiske samlingens aktualitet i dag

AV MARIA DOEKE
BOEKRAAD OG
KNUT RIO

I vår samling av samisk kulturarv ved Universitetsmuseet i Bergen har vi gjenstander som ble innkjøpt til museet fra 1825 og frem til 1917. De rundt fem hundre gjenstandene vitner om flere av de mest avgjørende hendelser i samisk historie.

Som museum må vi i dag tenke nytt rundt den rollen som innsamlingen til museer hadde i den norske koloniale historien. Slik kan vår samiske samling bli relevant for forståelsen av oss selv som flerfoldig nasjon, og forholdet mellom den norske stat, embetsverket, vitenskapen og behandlingen av samisk kulturarv.¹

Med våre 496 gjenstander er den samiske samlingen i Bergen ikke av de største, men likevel veldig interessant. De fleste gjenstandene kommer fra de nordsamiske områdene i Finnmark, Troms og svensk Norrbotten. Disse ble ervervet gjennom aktive oppkjøp eller innsamling før 1917, da den aktive innkjøpspolitikken opphørte. Gjenstandene har vært vitne til avgjørende historiske prosesser i de samiske områdene: Bergens århundrelange handelsmonopol med de nordsamiske områder, grensetraktaten med våre naboland i nord (den såkalte Lappecodicillen av 1751), Kautokeino-opprøret og kolonisering og fornorskning. Samlingen bærer også vitnesbyrd om hvordan norske kommunistiske miljøer sympatiserte med samene i tiden omkring den russiske revolusjonen. Samlingen har også vært del av den eksotiserende museale formidlingen av samisk kulturarv.

Også museer som vårt i Bergen har derfor en oppgave med å bearbeide og tenke nytt rundt samlingene. Vi har de siste årene begynt å utforske vår samiske samling fra et slikt postkolonialt perspektiv. Når det gjelder fremtidig behandling av samisk kulturarv, må den samiske nasjon ha en avgjørende stemme. Samenes egne perspektiver må stå i sentrum, og vi må prøve å unngå stereotyper og etnisk essensialisme.² Håpet vårt er at denne retningen kan lede til nye, interessante måter å aktualisere samlingen på. Denne artikkelen vil forsøke å gi ett lite inntrykk av koloniale handle- og tankemønster ved å belyse den historiske biografien til våre samiske gjenstander.

En viktig sak for Sametinget så langt har vært å få tilbakeført samisk kulturarv fra Norsk Folkemuseum og Kulturhistorisk museum til de samiske museene. Dette har vært gjennomført gjennom Bååstede-avtalen³ fra 2012, og i tillegg har historisk skjelettmateriale og hodeskaller fra universitetene vært tilbakeført for å kunne gjenbegraves på samenes eget territorium i henhold til deres egne skikker. Det handler om å reforhandle fortidens overgrep og urettferdighet.

Generelt sett har repatriering av kulturarv blitt mer og mer viktig for tidligere koloniserte befolkninger verden over. Fokuset er på selvbestemmelse og suverenitet, retten til å definere egen identitet og historie, og ikke minst retten til å forvalte de materielle spor etter denne historien. Dette er egentlig storpolitikk og viktig i forholdet mellom stater og mellom stater og minoritetsbefolkninger. Norge var det første landet som sluttet seg til FNs Urfolkskonvensjon fra 1989 (ILO-konvensjon 169), som er en bindende konvensjon om urfolks rettigheter. Urfolkskonvensjonen skal hindre diskriminering og anerkjenner urfolks behov for å bevare og utvikle sin egen identitet, språk, kultur og religion.

Kart over Sameland eller Sápmi. Sápmi har ingen formelle grenser, men det er vanlig å ta med Nord-Norge, Trøndelag og noen områder direkte sør for Trøndelag. Utenfor Norge regnes Kolahalvøya i Russland, Lappland i Finland og Norrland i Sverige som innenfor Sápmi. Innenfor alle disse områdene er samene en minoritet.

Bååstede avtalen er et tilbakeføringsprosjekt etter en avtale mellom Sametinget, Norsk Folkemuseum og Kulturhistorisk Museum i Oslo som sikrer tilbakeføring av gjenstander fra hovedstaden til de seks museene som er under Sametingets forvaltning. Universitetsmuseet i Bergen har foreløpig ikke noen deltagelse i dette.

Dette innebærer også retten til tospråklig utdanning, sedvanerett, landrettigheter, samt retten til å bli konsultert og delta i beslutningsprosesser, selvidentifikasjon og ivaretagelse og utvikling av kulturelle verdier. Dette ble igjen aktualisert i FNs erklæring om urfolks rettigheter, som ble vedtatt i 2007, der det finnes flere artikler som bekrefter rettigheter til selvbestemmelse i kulturelle spørsmål. Teksten ble utarbeidet gjennom flere år, og Norges myndigheter hadde her et tett samarbeid med Sametinget.⁴

Det fremste tiltaket hittil i Norge når det gjelder repatriering, er Norsk Folkemuseums og Kulturhistorisk Museum i Oslo sin beslutning om å overdra halvparten av sine samiske samlinger til de samiske museene gjennom Bååstede-avtalen. Vi kan kanskje si at denne prosessen med å definere samisk kulturhistorie på lik linje med øvrig norsk kulturhistorie begynte med Guttorm Gjessing, direktør ved Historisk Museum i Oslo, som overførte den samiske samlingen fra Etnografisk Museum til Folkemuseet i 1951. Dette gjorde han fordi han mente at samisk kulturarv skulle ha en likeverdig plass sammen med den norske kulturarven, og at den ikke hørte sammen med fremmede kulturer. Dette var et første steg for å assimilere den samiske historie med den norske. Men det er et langt steg videre å faktisk sende gjenstandene tilbake til Sápmis egne institusjoner. Det innebærer potensielt sett en frigjøring fra den norske innrammingen, for å forstå samisk historie på egne premisser, og er en erklæring om uavhengighet fra det tidligere assimileringsperspektivet. Dette skal gi den samiske befolkningen muligheten til å lære å kjenne og å gjøre bruk av sin egen kulturhistorie og sine materielle levninger.

Innsamling og handel med kulturarv

Fra 1830-tallet var det meget populært å samle inn samiske gjenstander, og handelen med samisk brukskunst utviklet seg til å bli en viktig en sidegren til den øvrige handelen i regionen. Konservator Yngvar Nielsen ved Etnografisk Museum i Oslo skrev i 1907 at «Lappiske gjenstander er vanskelig å få tak i, mange utenlandske museer gjør razzier, private samlere er aktive.»⁵ Som et resultat av denne omfattende handelen med de populære samiske bruksgjenstandene finnes det i dag rundt 25 000 samiske gjenstander i museer og private samlinger i Norge og til sammen 50 000–60 000 gjenstander i Norge, Sverige og Finland. Norsk Folkemuseum har 4500 gjenstander, og rundt 15 000 av gjenstandene befinner seg ved museene i Troms og Finnmark. Det er også store samiske samlinger mange andre steder, som i Danmark, England og Tyskland.⁶

Perspektivet som Yngve Nielsen ved Etnografisk Museum i Oslo hadde på samisk kultur, var sterkt preget av sosialdarwinismen, som var rådende i Europa på slutten av 1800-tallet.⁷ John Aage Gjestrum skriver om dette og siterer Nielsens perspektiv på samene:

Racen har ikke hat let for at tilegne sig en høiere civilisation; den naar gjerne kun til et visst trin og stanser dermed, idet den i sit inderste føler en modsætning til denne kultur, som ikke kan overvindes.

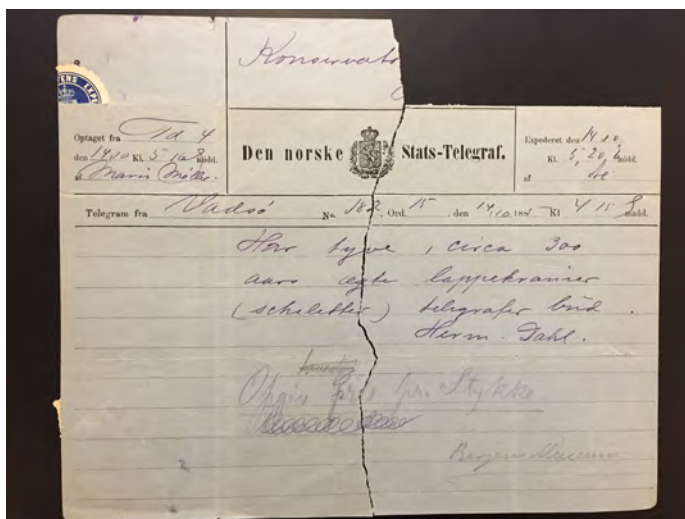
Nielsen må imidlertid vedgå at også samer hadde blitt velutdannede prester, forfattere og til og med, som Isak Saba, stortingsrepresentant, men svaret på dette henter han fra sin skolelærdom om tysk grammatikk: «om ikke tvertimot de faa undtagelser nærmest kun skulde tjene til at bestyrke regelen». «Finnen ligger ikke for de høiere ting», slår Nielsen fast.⁸

Grunnlaget for den store fascinasjonen med samisk kulturarv var altså at samenes liv og naturtilpasning hørte til fortiden. De representerte så å si levende fossiler fra forhistorien. Yngvar Nielsen utviklet med dette synet også en ny arkeologisk tolking av sørsamenes opprinnelse, som kom til å dominere den politiske oppfatning av samene i den unge norske staten. Den nye tolkingen av arkeologiske funn var at nordmenn var landets første beboere, og at sørsamer var fremmede immigranter i Norge.⁹ Samene var altså ikke bare fremmede for det norske fordi de var evolusjonsmessig sett bak nordmenn, men de tilhørte også andre, fremmede områder. 1800-tallets innsamling var drevet av jakten på det eksotiske og fremmedartede i samenes rase og kultur. Denne interessen for samisk håndverk, skjeletter og hodeskaller skapte omfattende etterspørsel og et internasjonalt marked, med lokale leverandører og produsenter i Troms og Finnmark. I denne handelen deltok også et blomstrende mellomsjikt av kjøpmenn og mange interesserte kjøpere innenfor universiteter og museer, i underholdningsbransjen og innenfor borgerskapet, hvor man også bygget opp private samlinger.

Om vi ser nærmere på innsamlerne og historien til samlingen vår i Bergen, får vi et tverrsnitt av dette koloniale persongalleriet på 1800-tallet og utover på 1900-tallet. Her har vi statsmannen Christie i Bergen, handelsmannen og nessekongen Fandrem i Karasjok, embedsmanns- og vitenskapsfamilien Holmboe, opprøreren og aktivisten Hætta og sosialisten og frigjøringsmannen Wessel. Samlingen oppsto i grove trekk gjennom nære bånd mellom museet

her i Bergen og dem som drev handel eller var embedsmenn i Troms og Finnmark. Drøyt hundre av våre gjenstander stammer fra den tidlige perioden, hvor kjøpmenn etablerte seg i Finnmark med de første nye handelslisenser fra 1830-tallet.

Faksimile av henvendelse til museet om kjøp av «tyve, ca 300 aars ægte lappekranier», fra handelsmann Hermann Dahl i Vadsø, 14. oktober 1885. Museet svarer på telegrammet med spørsmål om pris per hodeskalle, men handelen ble ikke noe av, av ukjente grunner. Vi har ingen samiske kranier eller skjelett i våre samlinger, men vi ser ikke bort fra at museet aktivt formidlet salg til andre museer.

Hovedvekten av disse gjenstandene stammer fra handelsstedet til kjøpmann Ove Christian Fandrem (1810–1893) i Karasjok. Han formidlet og solgte gjenstander som han bestilte fra sitt nettverk av samiske håndverkere. Fandrem regnes for å være den første kjøpmannen som etablerte seg i Karasjok. Noe av det som er paradoksalt med historieskrivningen, er at mens vi vet lite eller ingenting om dem som produserte og solgte gjenstander til Fandrem, vet vi veldig mye om ham. Dette har å gjøre med disse tidlige norske kjøpmenn som mytiske pionerer i den norske koloniseringen i regionen. På et lokalt historielags nettside står dette om ham:

Han var trønder av fødsel, kom i 1832 til Hammerfest og nedsatte seg som handelsmann i Karasjok, der han fikk gjestgiveri ved bevilgning av 20. juli 1844. Her ble han straks blant de ledende i alt kommunalt liv. Stadig var han på farten mellom Alta og Karasjok. Det var gjerne slik at familien holdt til i Komagfjord om sommeren, og i Karasjok om vinteren. Fra barna var små, fikk de følge med faren på disse ferdene, 18 mil hver vei. Hans unge hustru døde allerede i 1853, og siden var han alene om å ta seg av dem. Og på sine reiser var han noe annet og mer enn vanlig kjøpmann. Fandrem eide et åpent blick for alt som var eiendommelig og vakkert i naturen. Han var ikke lite av en vitenskapsmann, og i sitt hjem i Komagfjord samlet han et helt naturaliekabinett.

Kom det iblant en naturforsker eller andre interesserte reisende til stedet, var han riktig i sitt element. Da åpnet han de sirlige skapene, trakk fram skuffer og forklarte og viste fram sine samlinger av mineraler, mynter, planter, sommerfugler, egg, sjødyr og meget annet. Og så snart en samling var noenlunde komplett, ble den forært bort til et Universitetet eller en annen institusjon. I 1870 sendte han en verdifull samling «lappesaker» til utstillingen i Tromsø, og skapte ved det et viktig grunnlag for «den lappiske avdeling» ved Tromsø Museum. Som påskjønnelse for sin vitenskapelige innsats fikk han samme året Oscar Is fortjenstmedalje i gull. Han hjalp alltid tilreisende forskere med råd og dåd, og har på den måten indirekte bidratt meget til utforskningen av Finnmark.¹⁰

Det er også i denne forbindelse at vi kan forstå kontakten mellom museet i Bergen og denne nessekongen, en kontakt som oppsto først i september 1866. Som en del av handelen i Alta og Karasjok drev han altså også med utstrakt kjøp og salg av samisk håndverk. Vi vet at han ofte solgte like gjenstander til museene i Bergen og Oslo. Noen av gjenstandene var helt nye og ser ut til å være laget for musealt bruk og for et publikum som ikke var kjent med samisk kultur. Vi vet dessverre ikke noe om betingelsen for handelen med de samiske håndverkerne, hvilken relasjon han hadde til samene i området, og hvor mye av fortjenesten de fikk. Men vi kan gå ut fra at han selv tok ut størst fortjeneste.¹¹

Vi har ved Universitetsmuseet diverse korrespondanse hvor Ove Christian Fandrem formidler salg. Den første korrespondansen er i 1866, hvor han skriver til tollkasserer i Bergen, W.H. Christie (1785–1872), en av stifterne av Bergens Museum og bror til museets grunnlegger W.F.K. Christie. Brevene er postet ved handelsstedet Komagfjord i Alta. Han begynner ett av brevene slik:

*Hr Tollkasserer Christie,
Efter deres ærede anmodning forrige sommer har jeg endelig kunnet anskaffe en del af de sager de ønskede. De manglende sager som tilhører en fjellfinde skal jeg se at gjøre min flid til neste sommer at anskaffe.¹²*

I dette vel utbygde nettverket av borgerskap, embedsmenn og handelsfolk gikk det altså slike konkrete bestillinger, og slik ble samlingene bygget opp skritt for skritt. Christie-brødrene ved det relativt unge Bergens Museum var i så måte alltid ute etter å komplettere sine forskjellige samlinger, og de hadde stor interesse for det samiske, på linje med andre samlere og museer verden over.

Foto av kjøpmann Ove Christian Fandrem.

To dukker (E 2295) kjøpt fra C.O. Fandrem i 1866 i Karasjok (foto: M. Boekraad). Fandrem skriver i brev til tollkasserer Christie at «For at De med vished kan vide hvorledes Fjeldfinnes dragter i det hele taget ere saa har jeg ladet forførdige tvende par dukker, det ene par i vinterdragt, det andet par i sommerdragt.»

Samisk innslag ved firmaet M. Thams & Co sitt podium under verdensutstillingen i Philadelphia i 1876 (foto fra <https://libwww.freelibrary.org/digital/item/1559>).

Senere, i 1877–88, har vi igjen en lang korrespondanse mellom Fandrem og denne gang konservator Lorange ved Bergens Museum. Her finnes også et annet interessant internt notat fra 1878, hvor Lorange opplyser at Fandrem nettopp hadde holdt en utstilling med samiske gjenstander i Philadelphia, og at hele denne samlingen nå hadde returnert med skip til Bergen.

Det samiske som kulturell innpakning

Fandrem var altså involvert i den store verdensutstillingen i Philadelphia i 1876. Her hadde det vært nærmere ti millioner besøkende i løpet av de seks månedene den var åpen. Formålet med verdensutstillingen var å presentere de enkelte nasjoners særpreg innen kunst og kultur, ny teknologi, og å finne markeder for nye produkter. Norge hadde vært representert ved disse verdensutstillingene helt fra starten i 1851, og i 1876 i Philadelphia deltok for eksempel trelastfirmaet M. Thams & Co ved den offisielle norske paviljongen. I deres utstilling av treprodukter var det også satt inn en samedukke sittende på en pulk bak et utstoppet reinsdyr. De samiske utstillingene fungerte som kulturell innpakning for å selge de aktuelle handelsvarene fra nord: Møllers tran, Hadeland glass, Nydalen ull, Kongsberg sølv og Porsgrund porselen. Det kan jo også være at Fandrem faktisk formidlet salg av samisk brukskunst på utstillingen, men dette vet vi lite om. Samiske tablåer som dette under verdensutstillingen var et fast innslag på alle slike internasjonale utstillinger av norsk natur og kultur utover på 1800-tallet. På denne utstillingen i Philadelphia ble ingen levende personer utstilt, i motsetning til på de senere verdensutstillinger.

Allerede i 1822 hadde man utstilling av både samiske folk, reinsdyr og fangstredskaper i London. I et stort bygg på Piccadilly, i det som ble kalt for «The Egyptian Hall» eller «Museum of Natural History and Pantherion», ble det bygget et stort vinterlandskap med fjelltopper og samiske telt, og på veggene var det utstilt samiske bruksgjenstander. En samisk familie med åtte reinsdyr var brakt over fra Finnmark.¹³ I de neste tiårene var det også flere trupper av samer og reinsdyr som turnerte forskjellige zoologiske hager blant annet i Tyskland og Nederland.¹⁴ Det var også levende samer med på verdensutstillingen i Paris i 1889 og i Chicago 1893.

Vi kan også notere oss at det på samme tid ble vanlig med «lappe-leirer» langs hele norskekysten, hvor cruiseturistene kunne se på levende samer og kjøpe suvenirer. Her i Bergen ble det for eksempel laget en sameleir ved Tennebekkvannet utenfor byen, hvor turistene kunne komme opp med hestevogn fra cruiseskipene. Før til reinsdyrene kom med tog fra Røros.¹⁵

Da utstyret til Fandrem fra Philadelphia returnerte til Norge i 1878, ankom det først Bergen med skip. Konservator Anders Lorange (1847–1888) ved Bergens Museum ante muligheten til å kjøpe samlingen for å endelig å kunne lage en representativ samisk utstilling, men den totale kostnaden var for stor. Det fremgår av korrespondansen at han var veldig ivrig etter å få dette til likevel. Det viser seg nå at Fredrik Georg Gade (1830–1905), kjent kjøpmann innenfor manufaktur i Bergen (og far til den kjente lege og bakterieforsker Fredrik Gade), da kjøpte samlingen og skjenket den til museet, og altså betalte kostnaden til kjøpmann Fandrem.¹⁶ Vi kan jo her også legge merke til at det var F.G. Gade som kjøpte Fantoft Stavkirke fra Fortun i Sogn i 1883. Han var altså en som likte å bruke penger på kulturarv. Det er kanskje også interessant å merke seg at konservator Anders Lorange ved Bergens Museum året før handelen med det samiske materialet, i 1877, hadde giftet seg med datteren til F.G. Gade, Emma.

Vi ser altså her konturene av en situasjon der historiske gjenstander ikke bare inngår i handel og promotering av norske interesser på tvers av kontinentene, men også at transaksjonene gikk hånd i hånd med familierelasjoner og til og med ekteskap innenfor den elitistiske sirkelen av borgerskap, vitenskap og handel. I dette bildet er det usikkert hvilken rolle de samiske partnerne spilte. Fikk de penger eller status ut av handelen eller kanskje tilgang til markeder som ellers ville vært lukket for dem, eller ble de bare mer eller mindre utnyttet og avspist med bagatellmessig fortjeneste?

Sameopprør og motstand

Det vi faktisk vet en del om, selvsagt, er at det på den tiden hvor blant annet Fandrem opererte i Komagfjord, hele tiden var lokale konflikter mellom samene og de norske nybyggere. Bøndene prøvde å fortrenge reinsdyrene til samene, og mange steder fant det sted en direkte minimering av samenes bevegelsesfrihet. Den samiske presten Lars Levi Læstadius skrev følgende i 1840:

*I Norge, hvor man både skyter, rover, myrder og stjeler rein fra samene, får disse ingen erstatning. Det ser faktisk ut som man forsøker å stanse flyttingen til norskekysten, hvor man sannelig gjør alt for å utrydde samene.*¹⁷

Sett i lys av denne fortrenningspolitikken kan man kanskje si at innsamling, salg og utstilling av samiske gjenstander ikke reflekterte en respekt for deres liv og nomadiske rettigheter, men snarere en styrt avvikling av deres tradisjonelle liv. Samtidig med at man altså i praksis prøvde å

Samepodium ved Norges avdeling i hovedbygning under verdensutstillingen i Philadelphia i 1876. Her kan vi studere in situ hvordan gjenstandene i våre samlinger først var utstilt med påklede dukker. Dukkene, laget av en svensk kunstner, fulgte også med da disse gjenstandene kom til Bergens Museum, men de finnes ikke lenger i dag (foto fra <https://libwww.freelibrary.org/digital/item/1890>).

Hornlue (BME 2292), muligens den som barnefiguren på bildet har på hodet under verdensutstillingen i Philadelphia 1876. Gave fra F.G. Gade, v/kjøpmann C.O. Fandrem.

— Fra Caparanda skrives den 24de November: Om det er de fanatiske Troslærdomme, der med nformindstet Hart vedblive at prædikes i den svenske Lapmark, hvilkte i hele dette Aar have udbredt sig og vedligeholdt Uro i Gemytterne hos Medlemmerne af det tilgrændsende norske Amtesfogd Kautokeino, saa have de paa sidnævnte Sted nylig frembragt heift bedrovelige, forførdelige og maaske for den nærmeste Fremtid end mere ulykkebringende Frizarter. Et Mngte, hidbragt af en troværdig Person den 22de November, vidste at fortælle, at vilde saakaldte Kvæder i nydnævnte Menighed paa den uhyggeligste Maade have myrdet og parteret Lensmand Wucht, og ligeledes grumt myrdet og mishandlet den i Nærheden boende Handelsmand Ruth, en sød Nordbotning, samt tilføjet, "alt til Guds Ære", som det skal hvede, sat Tid paa denne Sidsteds Gaard og Dærlager. Ruths Hustru skal have fæstet sit og Børnens Liv alene derved at hun maatte blive Kvæder. Dagen derefter ankom norsk Post, som bekræftede den skrækkelige Efterretning, forsaavidt at Wucht og Ruth vare blevene dræbte" Mandagen den 8de; uden at dog de nærmere Omstændigheder berettes. Hvervidt dette Skuespil skal fornyes i den svenske Lapmark, hvor man længe har bespottet og haardraget Præster (den hære Agitator undtagen), samt haanet Embeds-, Bestillings- og Handelsmænd, saar i Guds Naad. Imidlertid vil saavel disse sidste, under deres foresaaende Klæde til Kængis Marked, som Kronfoged og Herredsskrivere under deres Dyrkeborielstretter o. M. til Bajola og Lapmarken, være betænkte paa at forsyne sig med de nødvendige Forsvarsaaben. Gødt var det, om ved den vordende Uundersøgselse i Kautokeino en svensk Aktor indfandt sig for at saa Rede paa, hvorvidt Nøden og Dyrkøbet til alt dette Uorsten i flere eller mindre Grad hidrører fra den svenske Side.

Notat om Kautokeino opprøret i Morgenbladet den 11. desember 1852. Det skyldes på 'fanatiske troslærdomme' i utbredelsen til Læstadianerne, og at 'visse såkalte lærere i den nye menigheten på uhyggeligste vis hadde myrdet og partert' lensmann Bucht og handelsmann Ruth og at Ruths hustru hadde klart å berge seg selv og sine barn. Notisen avsluttes med en kommentar om at roten til uroen kom fra den svenske siden. Utover i 1853 var det regelmessig nye oppslag om uroen i Morgenbladet.

hindre den nomadiske livsformen til samene, plasserte man den på museer og i verdensutstillinger. Men dette skjedde ikke uten protester. Læstadius' kristne vekkelsesbevegelse blant samene gikk hånd i hånd med den voksende motstanden mot nybyggervirksomheten. Det kjente Kautokeino-opprøret i 1852 og andre liknende hendelser må sees i lys av dette voksende ønsket om selvråderett og respekt. Selv om opprøret var konkret rettet mot umoralen og dobbeltmoralen til handelsfolkene, embedsmennene og prestene, særlig i deres forhold til alkohol, var det også en underliggende kritikk av de nye maktstrukturene. De hadde fått feste etter at handelslisenser ble delt ut til nordmenn, og jord ble gitt til norske bønder. Foranledningen til opprøret var stengingen av grensen mellom Norge og Sverige, og at samer dermed ikke kunne bruke sine beiteområder like fritt. Dette skapte panikk fordi mange samer ikke kunne se hvordan de skulle kunne leve av sine reinflokker om de ikke lenger hadde tilstrekkelig med beiteland. Samene var også presset fra de andre landene, Sverige, Russland og Finland, hvor det også ble mindre og mindre områder igjen til vinterbeite. Samenes situasjon er medaljens bakside når vi tenker på de nasjonalistiske strømningene utover mot år 1900 i alle disse landene.

Dette toppet seg i Kautokeino da brennevinshandler Lars Johan Bucht ble oppnevnt til lensmann. Ikke bare var han et symbol på embedsmannsvelde og umoral, men han var aktivt opptatt av å marginalisere samene. Når han møtte misnøye og protest, delte han ut bøter med pant i reinflokkene, same-nes livsgrunnlag. I november 1852 samlet det seg en gruppe samiske opprørere som tok livet av Bucht og handelsmannen Carl Johan Ruth, torturerte presten og brente ned butikken, lensmannsgården og prestekontoret i Kautokeino.

Kautokeino-opprøret ble raskt slått ned. Noen av opprørerne ble drept i kampene som oppstod, noen fikk dødsstraff, og to av dem ble henrettet i Alta. Resten ble sendt til Kristiania for livsvarig eller langvarig fengsel.¹⁸ Disse ble etter hvert benådet der. Lars Jacobsen Hætta (1834–1896) var den siste som gikk fri, i 1867. Det er fra denne Lars J. Hætta, også kjent som Jáhkoš-Lasse, at vi her i Bergen har en samling av brukskunst, samisk *duodji*. Fordi han bare var 18 år, ble Hætta ikke henrettet i 1852. I fengselet holdt han på sin læstadianske overbevisning og oversatte bibelen til nordsamisk og skrev en viktig avhandling om samisk kultur. I de samiske områdene er han fremdeles en kjent figur, og selv i dag preger denne saken bygda Kautokeino. Gjenstandene vi har fra Lars Hætta, har siden 1987 vært utlånt til de samiske museene, Riddu-Duottar Museat.

Det eneste notatet vi har om Lars J. Hætta i arkivet, er i et skriv fra Ludvig Kristensen Daa (1809–1877), som i 1862 skriver til Bergens Museum om muligheten for å bytte bort noen gjenstander. Daa hadde da nettopp tiltrådt som leder for Etnografisk Museum i Oslo og var ivrig etter å få tak i godbiter til sine samlinger i bytte mot ting som han hadde skaffet til veie selv. Uten engang å nevne Kautokeino-opprøret, Hætts fengselsstraff eller samenes situasjon skriver han at han har tjue samiske gjenstander å bytte bort. I november 1863 skriver han kort:

Så sender jeg hermed en kasse merket Bergens Museum og forsynt med adressen til dem (Toldkasserer Christie). Den indeholder tre gipsafstøpninger af lapper som vi har taget av levende personer her i Kristiania, samt en samling av samisk husgeråd, forferdiget af en lapp i straffeanstalten her.¹⁹

Drøyt ti år etter Kautokeino-opprøret kommer det altså en kasse til Bergen med tre gipshoder og tjue samiske gjenstander. Gjenstandene var laget av Lars J. Hætta, som var fengslet for deltakelse i Kautokeino opprøret. Omstendighetene rundt gipshodene er mer usikker, men vi har funnet noen ledetråder.

Gipshodene

Gipsavstøpningene av fangene i Kristiania Tukthus ble støpt i gips tidlig på året 1853 av gipsmaker Guidotti, en italiensk kunstner som var bosatt i Kristiania. Gipshodene var noe av det første og viktigste som det ble bevilget penger til ved det nyetablerte Etnografisk Museum i Kristiania. Hodene ble kopiert i syv eksemplarer for at de skulle kunne byttes bort eller selges til andre museer. Det var altså en idé om at hodene skulle være ettertraktede, også utenfor Norge. Museet i Kristiania hadde i utgangspunktet fått en bestilling fra The Crystal Palace i London om å være behjelpelig med å skaffe samiske gjenstander til utstillingen deres. Også her var det altså stor etterspørsel etter samiske gjenstander.²⁰ Det var heller ikke vanskelig å selge gipshodene til Bergens Museum ti år senere.

For oss i dag er identiteten til to av de tre personene fortsatt litt uklar. Ifølge Daas beskrivelse er avstøpningene av navngitte fanger i Kristiania Tukthus. Bare ett av gipshodene har et kjent historisk navn, nemlig Mathis Hætta. Han var eldre bror av en av Kautokeinos fremste opprørsledere, Aslak Hætta, som ble halshugget i 1854 i Alta, og også bror til Lars J. Hætta.

Lars J Hætta (1834–1896), avbildet i 1882. Lars Hætta deltok i sameoppstanden i Kautokeino 1852 og ble dømt til døden, men dommen ble omgjort til livsvarig fengsel. Broren Aslak ble henrettet i 1854. Under sitt lange fengselsopphold på Akershus festning i Christiania ble Lars engasjert i arbeidet med å oversette Bibelen til samisk, og han fullførte dette arbeidet etter at han ble benådet 1867. Han overført til Christiania fordi språkforskeren Friis trengte hjelp til sitt arbeid med samisk språk, og det var her han også begynte å forsyne museet med brukskunst. Foto: Sophus Tromholt, UB billedsamlingen.

De tre gipsavstøpningene (foto: M. Boekraad).
Følgende sto oppført i korrespondansen fra Etnografisk Museum i Oslo fra 1862:

1. Peder Rik af ublandet lappisk herkomst, 39 aar gammel
2. Mathis Hætta, faderen fin, moderen lap, 40 aar gammel
3. Nils Karasjok, Bedstemoderen svensk, ellers Lap, fra Karasjok, 43 Aar gammel

De to andre navnene som oppgis for gipshodene, Peder Rig og Nils Karasjok, er ikke spesielt kjente historiske navn. Ingen av opprørerne fra Kautokeino kom til Akershus i 1853, så dette var altså samer som satt i fengsel av andre årsaker. Deres fullstendige navn var Peder Olsen Rig og Niels Pedersen Karasjok. Fra arkiverket har vi mottatt utskrift fra fange- og domsekstraktprotokoll fra arkivet etter Kristiania Tukthus, og vi finner der en del interessante opplysninger.²¹

Vi får oppgitt at både Nils Pedersen Karasjok var fra Karasjok og hadde levd som slakter, noe som kanskje bare var den byråkratiske betegnelsen for dem som drev med reinsdyr. Han var 30 år gammel da han ble arrestert, han var gift og hadde fire barn. Han kom til Kristiania i januar 1852 for å sone ferdig sin straff på 3 år og 3 måneder for reintyveri. Dette var hans andre soning og hadde også sonet straff for tyveri i 1839 – «2 aars tjeneste for kost og løn i Westfinmarkens fogderie for 1st gangs tyverie».

Peder Olsen Rig var også tidligere slakter, fra Tane Sogn i Kistrands Prestegjeld. Han var 35 år og ugift. Også han sonet straff for andre gangs tyveri, og også han hadde tidligere sonet to års arbeidstjeneste på samme tid som Nils. Han hadde tidligere stjålet en reinkalv, som han hadde slaktet for eget bruk, og senere en simle, som han også hadde spist. Det er notert at han var «Fjeldfin og Søn af en ei uformuende Fader, hos hvem han opholdt sig», og at han hadde «upaaklagelig Kundskab».

I en liten notis står det at både Peder og Nils ble overflyttet til Kristiania fra Trondheim «for at constitueret Docent i det Lappiske og Qvænske Sprog, Cand. theol. Friis, der kunde have Anledning til Conference med dem under hans Beskjæftigelser med det finske Sprog og Udarbeidelsen af finske Bøger». Vi vet jo at Friis var en av hovedpersonene i innsamlingen av samiske gjenstander til Etnografisk Museum i Kristiania, og det er interessant at hans kilde til kunnskap om samenes språk og liv kom i stand ved at han bestilte overflytningen av fangene slik at de kunne være tilgjengelig for ham.

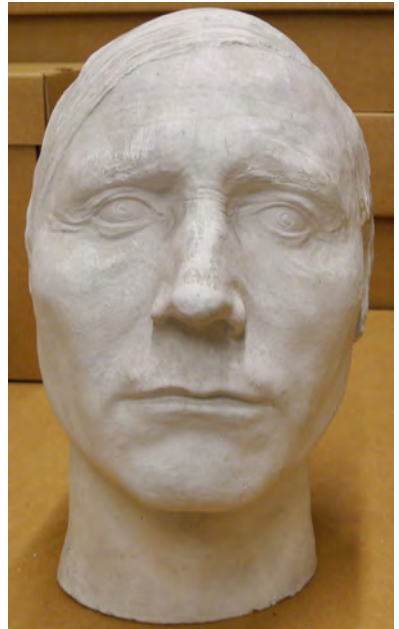
Mathias Jacobsen Hætta var fra Kautokeino og var 32 år gammel. Også han var ugift og uten barn. Han kom inn 18. juni 1852 i Trondhjems Tugthus og ble overført til Kristiania den 11. august. Han var jo en av dem som gjorde opprør i Skjervøy i 1851 og var derfor allerede i Akershus fengsel under Kautokeino-opprøret i 1852. I fengselsprotokollen står det oppført hans forbrytelse: «Forbrydelse mod Kriminallovens Capt. 8 § I og for ulovlig at have hindret Afholdelse af almindelig Gudstjeneste». Det er også et annet sted notert at

hans forbrytelse var «forstyrrende Adfærd mod den offentlige Gudsyndelse». Han ble oppført som «meget trodsig» da han kom til Kristiania Tugthus, og det er notert at han ikke ville arbeide før han hadde fått «nogle prygl». Han ble løslatt den 18. februar 1853, og returnerte da til Kautokeino.²²

Gipsavstøpningene ble altså brukt ved Etnografisk Museum sammen med en del bruksting fra samene som J.A. Friis hadde samlet inn i Finnmark. Disse var betalingsmiddel mot andre etnografiske gjenstander fra andre eksotiske steder som fantes hos samlerne i London. Friis fikk beskjed om å alltid skaffe flere eksemplarer av de samme tingene slik at noe kunne være byttemiddel, mens andre ting ble i egne samlinger. Kontakten med de samiske områdene og kjøpmennene der, og disse fangene ikke minst, var altså selve grunnlaget for oppbyggingen av museet. Museet formidlet samiske gjenstander, og ut av denne handelen og som tredjepart kunne det bygge opp en hel uavhengig etnografisk samling fra hele verden.

Men hva var det som gjorde at Lars Hætta i fangenskap laget samiske gjenstander for museet i Kristiania? Var det ved betaling eller tvang? Og hva var egentlig poenget med disse gipsavstøpningene av innsatte samiske fanger ved Akershus fengsel? Dette vet vi ingenting om. Det er mange måter å forstå saken på. Det er klart at Kautokeino-opprøret og drapene på folk fra embetsverk og handelsstand var skremmende. Samene fikk kanskje etter det oppsiktsvekkende opprøret en litt annen status. Med Kautokeino-opprøret ble den samiske motstanden mer kjent og fikk et litt mer alvorlig preg. Kanskje var det grunnen til at man laget gipsavstøpningene i 1853? Det ga kanskje en viss skrekkblandet sensasjon å kunne stille ut ansiktene til disse fangene, som også var stemplet som morderiske kriminelle, selv om det ikke var dem som hadde stått bak selve opprøret. En annen grunn kan være at siden det nå satt samer i fengsel i Kristiania, ble det enklere å skaffe seg håndverk og portretter av dette eksotiske folkeslaget. I tillegg til å samle inn språk og materiell kultur laget man altså portretter av dem, for å kunne gi realistiske bilder av deres rasemessige karakter. Det var jo på denne tiden at måling av hodeskaller var vanlig for å kunne bestemme fremtoning og temperament hos innfødte befolkninger.

Dette lille innslaget i samlingen vår forteller altså en rikholdig historie om den systematiske undertrykkningen av det samiske folk i tiden rundt Kautokeino-opprøret. At samene kunne arresteres og transporteres bort fra deres hjemland til Kristiania for flere års soning for tyveri av noen få reinsdyr eller for å uroe kirkefreden, er i seg selv oppsiktsvekkende,

men at de også i fangenskap kunne utsettes for vitenskapelige undersøkelser og dokumentasjon på vegne av museet, er kanskje ikke så kjent. Dette understreker hvor tette bånd som holdt sammen næringsinteresser i nord, embetsmannsverk og vitenskap på den tiden.

Familien Holmboe og museal kolonihistorie

Det finnes også en annen, litt mer indirekte kobling mellom Kautokeino-opprøret i 1852 og Bergens Museum. Dette har å gjøre med en veldig innflytelsesrik familie i Finnmark, med forgreninger helt tilbake til begynnelsen av fornorskningen av Sápmi og opp til den mer moderne historie ved vårt museum.

Kjøpmann Carl Johan Ruth ble altså drept i 1852 i Kautokeino. Han hadde i 1844 fått tillatelse til å drive gjestgiveri og landhandel i Kautokeino. Dette var første bevilling til en handelsstasjon i Kautokeino. I 1847 ble han gift med Hansine Eleonore Holmboe, barnebarnet til fogd Jens Holmboe.²³ Her finner vi også opplysninger som viser de tette forbindelsene mellom de norske kjøpmenn og embedsmannsfamiliene. Navnet Holmboe kobler oss også til eliten i Bergen og Bergens Museum. La oss se litt nærmere på det.

Den største enkeltsamling av samiske gjenstander ved Universitetsmuseet i Bergen har vi fra en mye senere Jens Holmboe (1880–1943), botaniker, konservator og direktør for Bergens Museum. Den ble samlet inn og kjøpt i Troms og Svensk Lappland rundt 1910. Den omfatter mest dagligdagse gjenstander, og målet var å gi en mest mulig fullstendig oversikt over samenes materielle kultur og brukshåndverk. I årboken for museet i 1910 står det at det er først nå at samlingen begynner å bli komplett, og at det kan bli aktuelt å lage en fullstendig utstilling. Ingenting i våre arkiv antyder at Holmboe noterte seg navn på folk som hadde laget eller brukt gjenstandene, heller ikke hvem han har kjøpt dem av, eller til hvilken pris. Innsamlingen skulle bygge på en slags vitenskapelig og representativ representasjon av samene utelukkende som en folketype med en spesifikk naturtilpassning. Innsamlingen hadde lite oppmerksomhet på samenes virkelig liv, politiske status eller de utfordringer de hadde, i et område som var under stadig sterkere press fra bønder og fornorskning.

Holmboe var en av de viktigste familiene i Troms helt fra 1700-tallet. Den har en kontinuerlig slekthistorie og en serie handelsforbindelser som begynner med rikdom fra dansk adel og norsk gruvedrift, og som beveger seg inn i embetsverket, i kirken og i vitenskapen.

Den første Jens Holmboe (1752–1804) var født inn i en dansk slekt som drev Lesja Jernverk, og stefaren Paul H. Irgens drev Folldals Kopperverk. Han var utdannet i København og ble fogd i Senjen og Troms Fogderi.

Han hadde til sammen 11 barn med Anna Margrethe Holmboe, født Irgens (1766–1851). Av de seks sønnene ble Johannes handelsmann i Lyngen. En av hans døtre giftet seg altså med kjøpmann Ruth, som ble drept i Kautokeino. Michael og Even ble kjøpmenn i Tromsø, Joachim ble sorenskriver på Sunnmøre, Leonard sogneprest i Tromsø, og Hans ble rektor ved Bergen Katedralskole og stortingsrepresentant.

Hvis vi da følger Hans Holmboe i Bergen litt videre, er sønnen Jens Andreas Holmboe mest kjent for sin tuberkulose- og lepraforskning og som overlege ved Bergens Kommunale Sygehus.²⁴ Hans søskenbarn Michael Holmboe var også lege og ble retningsgivende for lovgivningen rundt tuberkulose. Det er altså hans sønn igjen, Jens Holmboe (1880–1943), som ble botaniker og direktør for Bergens Museum i 1917.

Det var den første Jens Holmboe, fogden, som var initiativtakeren til å flytte bønder fra Østerdalen til gårdsbruk i Målselvdalen. Tidligere hadde dette området kun vært utnyttet av sjøsamene til jakt og fiske, og senere som reinbeite. Han blir derfor ofte kalt «koloniseringens far», siden den sørnorske bosetning innskrenket og vanskeliggjorde reindriften. Holmboe var veldig opptatt av å innføre hest, kveg og sau til regionen. Samenes boplasser ble i mange tilfeller okkupert. Utover på 1800-tallet kom det til sammenstøt, og stort sett støttet staten de norske krav, og ideen til Holmboe og den norske stat hadde vært at området kun hadde vært brukt av uviktige «fjell-lapper» tidligere. Hans oldebarn Jens Holmboe kunne over hundre år senere sette en ny milepæl i angrepet på den samiske tilpasningen i Norge.

Den koloniale historien fullendes nemlig på en måte når museumsdirektør Jens Holmboe sitter i den norsk-svenske reinbeitekomiteen som utarbeidet konvensjonen «Flytlapperens adgang til reinbeiting». Holmboe var botaniker og derfor et viktig medlem i den norsk-svenske reinbeitekommissjonen frem mot 1919. I sommermånedene 1914–1917 reiste han rundt i de samiske områdene for å undersøke beiteforhold. Kommisjonen skulle bedømme kvaliteten av reinbeiter og lage et vitenskapelig grunnlag for å bedømme samenes egne påstander om hvilket beiteland som var skikket for hvor mange rein.

Den nye konvensjonen brøt endelig med den såkalte Lappekodicillen fra 1751. Denne hadde slått fast at samene hadde

Jens Holmboe (1880–1943). Professor i botanikk og direktør ved Bergens Museum, fotografert i botanisk hage på 1930-tallet.
Foto: www.oslobilder.no.

Pose av tynt, brunt skinn, som ble brukt av kvinner til oppbevaring. Innkjøpt av konservator Jens Holmboe til samlingen i 1910.
Foto: M. Boekraad.

rett til å følge sin nomadiske sedvane med reindrift som krysser de nasjonale grensene.²⁵ Loven ble ofte brukt utover på 1800-tallet for å beskytte samenes rettigheter vis-a-vis bønder og godseiere som jaget bort samer og reinsdyr. Den hadde likevel blitt forsøkt avviklet, siden dette lovverket hverken passet med de nye bøndenes eiendomsrettigheter eller den gryende nasjonalismen. Et videre ledd i fornorskningen og norsk tilflytting til det samiske området var loven som kom i 1883, som understreket at jordbruket hadde fortrinnsrett over reindrift, og som hadde strenge bestemmelser om erstatning for skader som rein påførte jordbrukerne.²⁶ I Sverige førte opphøret av Lappecodicillen til tvangsforflytningen av nordsamer i Sverige, noe som har forårsaket alvorlige negative konsekvenser helt frem til i dag.²⁷

I 1919, etter unionsoppløsningen, ble det altså endelig satt kraftige innskrenkninger på samenes rettigheter, og dette har fortsatt helt frem til i dag.²⁸ Blant annet skulle svensk rein utelukkes fra området hvor jordbruket hadde et stort omfang, og antall norske rein på vinterbeite i Norrbotten skulle begrenses. Da konflikten med Sverige og samene var på det hardeste, forsøkte norske myndigheter til og med å kontrollere mediene og folkeopinionen for å få gjennom disse beslutningene på tross av samenes interesser.

Samlingen fra Andreas Wessel

Å bygge opp en komplett samisk samling var alltid målet også her ved Bergens Museum. Etter at den store samlingen kom fra Jens Holmboe, og altså i hans direktørperiode, fikk museet i 1917 anledning til å kjøpe en ny samling av hundre samiske gjenstander fra dr. Andreas B. Wessel (1858–1940). Samlingen kostet museet 450 kr og ble ansett å være av høy verdi.

Wessel var embetsmannssønn født i Bergen, utdannet lege i Kristiania og ble utnevnt til distriktslege i Sør-Varanger i 1886, med bosted i Kirkenes. Han er i dag kjent som en ideologisk engasjert lege, en aktiv skribent og en person med stort engasjement for sosiale og politiske spørsmål. Han var varaordfører i Sør-Varanger 1892–98 og ordfører 1905–10 for sosialistene og Arbeiderpartiet. Fra 1918 var han fylkeslege i Finnmark.

Etter at gruvevirksomheten tok til i 1906, ble han mer og mer indignert over den helsemessige tilstanden til arbeiderne: «befolkningens mangel på modstandsævnne, begrundet i dens fattigdom, slette boligforholde og som følge deraf urenlighet og uvidenhet, i det hele ukultur».²⁹ Han drev også aktiv forskning på sykdommer som rammet samene i området,

og klarte å kartlegge arvelig hoftelddsdysplasi gjennom grundige slektskapsstudier.

Interessen for slektskap førte ham kanskje i retning av antropologien. I 1912 tok han ett år fri fra jobben som lege i Sør-Varanger for å studere etnologi i Paris, og i 1913 fikk han et stipend for å drive antropologiske studier i Øst-Finnmark. Dette viser hans interesse for samisk kultur og forsøket på å gjøre den tilgjengelig for vitenskapelige studier, selv om ikke noe tyder på at han publiserte noen antropologiske studier av samene. I boken «Oppteignelser fra Syd-Varanger» publisert i 1938 formidler han historier fortalt av samer om tilflyttingen sørfra og om skikker og lokal tro. Han samlet også inn gjenstander, og i 1917 solgte Andreas Wessel altså 100 gjenstander til Bergens Museum, mange av dem svært gamle og noen av nyere dato.

Det finnes mye litteratur om det populære Wessel-ekteparet i Finnmark, blant annet en biografi av hans kone Ellisef. Ellisef var et forbilde i kvinnefrigjøring og hadde mange egne intellektuelle og kunstneriske prosjekter. De var sosialister som hadde kontakt med russiske revolusjonære, og talte hele tiden samenes sak. De hadde et «moderne» ekteskap uten barn, var separert en stund, men kom sammen igjen. De siste årene

E 2655 Treeske innkjøpt fra A.B. Wessel i 1917. «Hvor fjellapperne før i tiden oppbevarte sølv- og andre verdigjenstandene». Påført årstall anno 1728 (foto: M. Boekraad).

Dr. Andreas B. Wessel hos en nybygger, Pasvikdalen, Sør-Varanger, Finnmark, 1890-årene. Ved Skogfosskoien. Kvinnen med slør er Ellisif Wessel (foto: Norsk Folkemuseum).

er det blitt utgitt flere bøker og teaterstykker om dem. I år ble utstillingen «Ellisif Wessel – liv og virke i Grenseland» satt opp på Grenselandmuseet i Kirkenes.

Hva gjør vi med den samiske samlingen vår?

Norge er som kjent et kongerike bygd på territoriet til to folk, der det ene siden 1800-tallet har forsøkt å utviske kulturen til det andre. Vår samiske samling har kommet i stand gjennom et nettverk av handelskontakter og sentrale familier innenfor embetsverk og vitenskap der folk på hver på sin måte aktivt deltok i fornorskningen av de samiske områdene.

Vi har i denne artikkelen prøvd å formidle litt av den rikholdige og til tider uklare historien som følger denne samlingen av samisk kulturarv. Det som er mest synlig, er de ulike sentrale personene fra handel og borgerskap som seg imellom samlet inn tingene. I denne prosessen foregikk det en forflytning i perspektivet: Gjennom å samle inn og stille ut samisk kulturarv fjernet man også fokuset fra samenes virkelige liv og deres problematiske situasjon i det moderne Norge. Utstillinger av Lars Hættas gjenstander eller de tre gipsavstøpningene fokuserte ikke på Kautokeino-opprøret eller skjebnen til fangene som satt i Akershus fengsel. De bidro tvert imot til å flytte hele samesaken over til en helt annen arena enn den politiske eller eksistensielle. Museet var snarere en arena for fossiler og stivnete levninger fra fortiden, der samene ble fremstilt gjennom sin tradisjonelle nomadiske tilpasning, sine skikker og fremmedartete sedvaner.

Hvordan skal vi i fremtiden klare å komme bort fra denne typen paradoks når det gjelder samlingen vår? Fremdeles er den samiske samlingen innskrevet som en etnografisk samling, sammen med eksotiske gjenstander fra andre verdensdeler. Dette fører unektelig til en uhensiktsmessig fremmedgjøring av det samiske. Samtidig vil det kanskje være like problematisk å assimilere det samiske materialet inn i samlinger fra norsk bygd og by. Dette vil underordne det samiske i kategorier laget på premissene til det norske. Kanskje vil en form for repatriering til de samiske muséer være aktuelt? Det er også en mulighet at den samiske befolkningen kanskje selv i fremtiden vil se disse gjenstandene med helt nye øyne, der egen kulturarv blir en kilde til kulturell fornying og revitalisering.

Bergen Sameforening har lenge ønsket å bygge et samisk hus i Bergen. Huset har vært under planlegging i 20 år, og tegninger er på plass for en stilsikker bygning på Nygårdshøyden. Men det mangler i dag både tomt og midler. Huset var ment

å romme samisk barnehage, utstillingslokaler og et samisk museum, kafé, verksted for *duodji*-virksomhet, samt møtelokaler til undervisning om samisk språk, kultur og levesett. Tidligere leder av foreningen, Monica Tornensis Hornæs uttalte i 2010:

*Kanskje kunne de over fem hundre samiske gjenstandene som Universitetet i Bergen har i sine kulturhistoriske samlinger vært en del av en fast samisk utstilling i det samiske huset?*³⁰

I denne i tiden med forsoning mellom samer og den norske stat skal enhver beslutning om mulige utstillinger av museets samiske samling tas i dialog med og eventuelt samarbeid med samiske organisasjoner. Bare på denne måten kan samlingen bli en kilde til aktiv utvikling av likeverdige relasjoner mellom samer og nordmenn.

1. Vi vil takke Sonja Innselset for hjelp med å tolke og transkribere gamle brev fra arkivene; Knut Olav Akselsen og Anne Helene Tandberg for hjelp med bilder og tekst; Johannes Marainen for kommentarer og rettelser; førstearkivar Odd Halvorsen ved Statsarkivet i Oslo for utklipp fra fengselsprotokoller; og redaktør Jo Høyer for mye hjelp med teksten.
2. Se for eksempel Nordin, Joan M. og Ojala, Carl-Gösta 2018. Collecting, connecting, constructing: Early modern commodification and globalization of Sámi material culture, i *Journal of Material Culture*, 1–25. DOI: 10.1177/1359183517741663, og Baglo, Cathrine og Stien, Hanne Hammer 2018. Alt eller ingenting: Annerledesgjøren og agens i to (post)koloniale kunstprosjekter. *Kunst og Kultur* 101(03): 166–185. DOI: 10.18261/issn.1504-3029-2018-03-04.
3. Bååstede tilbakeføringsprosjekt, som er et resultat av en beslutning i Sametinget, i 2012, se <https://dms-cf-02.dimu.org/file/032waVgq1L3z>.
4. FN's erklæring om urfolks rettigheter, Se norsk versjon : <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/internasjonalt-urfolksarbeid/fns-erklaring-om-urfolks-rettigheter/id87024/>
5. Yngvar Nielsen 1907. Universitetets etnografiske samlinger 1857–1907. Christiania: Det etnografiske museum; side 122
6. Harlin, Eeva-Kristiina: *Recalling Ancestral Voices. Interreg IIIA-projektin loppuraportti*. Siida, Ájtte & Várjjat Sámi Musea 2008
7. Professor Yngvar Nielsen (1843–1916) var leder for Etnografisk Museum i perioden 1877–1915.
8. John Aage Gjestrum 2001. Utstilling av levende mennesker. En historie om samisk kultur og fremmede blikk *Nordisk Museologi* 1–2, s. 60–70, side 68
9. Ojala, Carl-Gösta 2009, *Sámi Prehistories. The Politics of Archaeology and Identity in Northernmost Europe*, Uppsala universitet, doktoravhandling, side 109, 143–152, Pedersen, Steiner 2008. *Lappecodicillen i nord 1751–1859*, *Diedut* 2008:3, side 497–506
10. https://www.strindahistorielag.no/wiki/index.php?title=Handelsstedet_Komagfjord
11. <https://www.europeana.eu/portal/en/search?q=Fandrem>
12. Brev i UM etnografisk arkiv, datert 12. september 1866
13. Gjestrum, John Aage 2001. Utstilling av levende mennesker. En historie om samisk kultur og fremmed blikk. *Nordisk Museologi* 1–2: 60–70
14. Røkkum, Arne 2005. Nært, vilt og skjønt: Typer og karakterer i etnografiske utstillinger og forestillinger. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 16: 2–3
15. Scarlett, Ferdinand 1922. *Turistlandet Norge*, vol. II. Kristiania, side 98
16. Brev i UM etnografisk arkiv, datert 25. februar, 1878
17. Sitat hentet fra Lorentz 1981:54
18. *Ibid.* 1981:57
19. Brev fra L.K. Daa i museets arkiv, datert november 1863
20. Yngvar Nielsen 1907: *Universitetets Etnografiske Samlinger 1857–1907*, s. 8
21. Informasjon hentet fra fange- og domsekstraktprotokoll fra Kristiania Tukthus – mottatt fra Arkiverket den 25.06.2019 (SAO/A-10644/H/Ha/Had/L001)
22. <http://www.kulturkompasset.com/index.php?AID=858&TID=2>
23. <https://www.arkivverket.no/om-oss/samisk-arkiv/kautokeino-opproret-1852>
24. Nedrebø, Yngre (Red.) 2001. *Bergensposten* 2001, side 29. Bergen: Statsarkivet
25. Ravna, Øyvind 2010. *Lappekodisillen av 1751 og dens rettslige betydning i dag*, *1 LOV OG RETT*, vol. 49(7): 392–406. <https://uit.no/Content/217872/LoR-2010-7%20Lappekodisillen%20av%201751%20og%20dens%20rettslige%20betydning%20i%20dag.pdf>
26. Lorentz, Einhart 1981: *Samefolket i Historien*, side 71. Oslo: Pax Forlag
27. Marainen, Johannes 1996. *Norbottens museums årsbok*, side 63–79
28. <http://www.kildenett.no/portal/artikler/2007/1191842862.49>
29. *Norsk Biografisk Leksikon*, se https://nbl.snl.no/Andreas_Wessel
30. <http://www3.nsr.no/Samisk-hus-til-Bergen>

